

Současná evropská bezpečnost a národní zájmy ČR

Téměř půlstoleté soupeření dvou vojensko-politických bloků dominovalo stavu a vývoji bezpečnostní situace na celém světě, zejména pak v Evropě. *Praktická neexistence nebezpečí vzniku lokálních a regionálních konfliktů nebo nevojenských ohrožení bezpečnosti v tomto regionu nemohla vyvážit stálou hrozbu globální konfrontace mezi Východem a Západem s katastrofálními následky zejména pro středo- a východoevropské státy.* Navíc byla bezpečnost chápána a v praxi uplatňována pouze jako vojenská kategorie, aniž se bral zřetel na ostatní oblasti.

* * *

Rozpad bipolárního systému a dezintegrace bývalého východního bloku vedly k vytvoření nového bezpečnostního prostředí, které lze obecně charakterizovat následujícími hlavními rysy:

- prakticky zmizelo nebezpečí vzniku globálního konfliktu mezi Západem a Východem,
- klesá pravděpodobnost výskytu přímé teritoriální agrese mezi státy,
- došlo sice k „rozptylu ohrožení“, narůstá však potenciál nepřímého ohrožení v důsledku komplexu ekonomických, sociálních, politických, národnostních a náboženských nestabilit, sporů a konfliktů v transformujících se zemích,
- roste vliv transnacionálních faktorů, které nerespektují státní hranice a vymykají se kompetenci a pravomoci vlád suverénních států (mezinárodní terorismus, internacionalizace kriminality, obchod se zbraněmi - zejména ZHN a s nimi spojených technologií, obchod s drogami apod.),
- mění se názory na nedotknutelnost principu svrchovanosti a nevměšování se do vnitřních záležitostí suverénních států, tradiční reaktivní doktrína OSN - *peace-keeping* - je nahrazována aktivnějšími přístupy - *peacemaking*, *peace-building*, *peace-enforcement*. Na území Bosny je testována další nová bezpečnostně-politická metoda - postkonfliktní stabilizace.

Tuto stručnou charakteristiku současného bezpečnostního prostředí v Evropě lze shrnout takto: konec dvoupólového rozdělení světa a rozpad bývalého Sovětského svazu rozhodně neznamená konec všech bezpečnostních rizik. *V Evropě je sice méně ohrožení, ale také méně míru.*

Z celého rozsáhlého komplexu faktorů determinujících současný stav a další vývoj evropského bezpečnostního prostředí se z hlediska národních zájmů ČR jeví jako rozhodující problematika rozšiřování NATO na východ a úloha Ruska v tomto procesu.

Po zániku Sovětského svazu převzalo Rusko křeslo stálého člena RB OSN, většinu mezinárodních závazků a podstatný díl jaderného potenciálu bývalého SSSR. Svou rozlohou (17 mil. km²) zůstává Rusko největší zemí světa.

Historické a geopolitické skutečnosti staví Rusko do pozice mocnosti Evropy a Asie a z hlediska jaderného potenciálu i mocnosti globální. Navíc svou rozlohou a zeměpisnou polohou představuje přirozený a důležitý spojovací článek mezi Evropou, Asií a muslimským světem.

Pro USA a NATO zůstává Rusko bezpečnostně-politickým partnerem strategického významu i přes to, že se dnes opírá o nepoměrně menší ekonomický a vědecko-technický potenciál, než jakým disponoval bývalý Sovětský svaz. Stejná logika také podmiňuje bezpečnostní zájmy Ruska a jeho zahraniční politiku. Tyto objektivní podmínky jsou dále modifikovány komplexem subjektivních vlivů, daných vnitřní situací země.

Rusové prožívají drama zhroucení impéria a ztráty velmocenského statutu. Hluboký hospodářský propad (1991 - 1994: pokles HDP meziročně mezi 12 - 18,5 %, inflace 93 - 1756 %, pád průmyslové výroby, nárůst vývozu surovin a energií /cca 80 % celého vývozu/ a dovozu strojů a zařízení atd.) je provázen ztrátou sociálních jistot a poklesem životní úrovně naprosté většiny obyvatel (podle posledních odhadů žije 30 - 40 % Rusů pod hranicí bída). Těživá ekonomická a sociální situace přímo ovlivňuje stupeň vnitropolitické stability a charakter a priority bezpečnostní a zahraniční politiky Ruska.

Důležité je v této souvislosti si připomenout, že *současná ruská politická scéna není formována k vytvoření funkční zákonodárné moci, nýbrž silné moci prezidentské*. Vládu v Rusku mají v rukou politicko-ekonomické klany, pocházející ze starých mocenských struktur, zejména ze zpravodajských služeb a bezpečnostních aparátů, vojensko-průmyslového komplexu, finanční sféry a regionálních elit.

Z dosavadního vývoje ruské bezpečnostní a zahraniční politiky v kontextu výše uvedených skutečností lze odvodit následující závěry, důležité pro hodnocení stavu i prognózu dalšího vývoje bezpečnostní situace v Evropě:

- Rusko bylo, je a zůstane klíčovým faktorem evropské bezpečnosti,
- evropská bezpečnost musí být budována a definována s Ruskem, v opačném případě může dojít k novému rozdělení Evropy,
- Rusko ztratilo své imperiální postavení a v nových podmínkách hledá svoji roli, ruská snaha zabránit rozšíření NATO na východ je zřejmě součástí úsilí o opětné dosažení velmocenské pozice, respektu a obnovy sebevědomí Ruska,
- Moskva bude i nadále podmiňovat svůj souhlas s rozšířením NATO institucionalizací již v podstatě existujícího „zvláštního vztahu“ s NATO i zárukou ze strany Aliance neumístit svá vojska a jaderné zbraně na území případných nových členů ze střední Evropy (obdobu norské varianty členství), současně bude i nadále prosazovat OBSE jako základ modelu evropské bezpečnosti pro 21. století,
- lze očekávat, že Moskva se záměrně nebude vyhýbat spolupráci se státy, které jsou Západem více či méně bojkotovány,
- rovněž lze očekávat, že Moskva bude dále podporovat prohlubování integrace SNS po hospodářské, politické i bezpečnostní linii s cílem vytvořit jistý druh konfederace, v níž

bude hrát Rusko ústřední roli (viz systém kolektivní bezpečnosti SNS, Alma-Ata, únor 1995),

- aby dosáhlo uspokojivý stupeň vnitropolitické stability a zahraničně-politické předvídatelnosti, musí se Rusko stabilizovat zejména ekonomicky.

NATO a evropská bezpečnost

Po desetiletí bylo NATO a atlantické společenství řešením bezpečnostní situace v rozdělené Evropě. Jednak učinilo spojence ze zemí, které byly několik let před jeho vznikem ve válečném konfliktu, dále zajistilo nezbytné předpoklady pro rozvoj prosperity, sociální velkorysosti a stability v západní Evropě mj. i tím, že svým členům zaručovalo bezpečnost, svobodu a nezávislost, a zejména - *udržovalo strategickou rovnováhu a stabilitu v Evropě, která byla základní podmínkou pro ukončení bipolární konfrontace.*

Zánikem této konfrontace došlo logicky ke změně bezpečnostního prostředí v Evropě - paradoxně však směrem k nižší stabilitě, vyvolané podstatným rozšířením spektra možných rizik a ohrožení a nepředvídatelností jejich dalšího vývoje. Mezi ně patří především nebezpečí šíření zbraní hromadného ničení a s nimi spojených technologií i jejich případného zneužití a dále množství dosud nevyřešených teritoriálních, etnických a náboženských sporů zejména v zemích bývalého sovětského bloku.

Tato nová situace sice do určité míry ospravedlňuje samotnou existenci NATO i do budoucnosti (válka v bývalé Jugoslávii potvrdila, že světové společenství zatím nemá jiný mocenský nástroj pro řešení novodobých konfliktů), ale současně zdůvodňuje, proč NATO musí rozšířit pole své působnosti ve smyslu obsahovém i geografickém. V této souvislosti změnilo základní orientaci své politické a vojenské linie ze zajišťování bezpečnosti svých členů na trvale mírové uspořádání celé Evropy a jeho novými úkoly se staly zejména:

- ♦ zahájení procesu dialogu, spolupráce a partnerství se státy střední a východní Evropy,
- ♦ rozvoj a koordinace těsnějších kontaktů s OBSE a dalšími mezinárodními institucemi, zejména OSN, EU a ZEU,
- ♦ vytvoření nové strategie a nové struktury svých ozbrojených sil včetně velitelských orgánů:
 - a) lze se domnívat, že úkol kolektivní obrany jako smysl existence NATO zůstane zachován, musí však být doplněn o tzv. nové úkoly NATO (*new missions*), které vznikly po ukončení studené války (viz závěry berlínského zasedání NATO);
 - b) vytvoření tzv. *combined joint task force* (CJTF), jinak řečeno - multinacionálních uskupení vojsk, která by různě reagovala na vznik krizových situací a byla zvlášť vytvořena k plnění jednoho daného speciálního úkolu. Základem CJTF budou velitelské struktury vytvořené již v míru na modulárním principu. Již dnes existuje při AFCENTu (velitelství ve střední Evropě) zárodek takového mobilního štábu.

Současně s předpokládaným rozšířením NATO o vybrané státy střední Evropy dojde k restrukturalizaci jednotlivých velitelských struktur NATO. Uvažuje se, že se zruší velitelské struktury Sever, Střed a Jih, podřízené letecké a pozemní jednotky a vytvoří se čtyři velitelské struktury pro CJTF a jedno *support command*, neboli podpůrné velitelské struktury (logistická podpora).

Je zřejmé, že tento proces transformace NATO je v samotném počátku a musí dále pokračovat ve všech třech uvedených oblastech. Největším dilematem Aliance se stal proces rozšiřování na jedné straně a hledání odpovídajícího partnerského vztahu s Ruskem na straně druhé. S tím souvisí i otázka způsobu a míry zapojení USA do řešení čistě evropských bezpečnostních problémů. I když se odpovědi na tuto otázku velmi liší a pohybují se od názoru, že americká přítomnost v Evropě je po ukončení studené války již zbytečná a že Evropané musí nést odpovědnost za své věci sami (Francie) až po opačný požadavek na posílení vlivu USA v Evropě (V. Británie), lze očekávat, že se vývoj bude ubírat někde mezi těmito protipóly. Určité očekávání ze strany Spojených států, že jejich roli v Evropě převezme Německo, nebylo naplněno, protože se ukázalo, že Německo na splnění této úlohy nemá ani zahraničně-politicky (mj. váhavost v otázkách vypořádání se s minulostí ve vztahu k ČR, předčasné uznání Chorvatska v jugoslávské krizi), ani ekonomicky (díky nečekaně astronomickým nákladům na vlastní sjednocení). Určitý vliv zde sehrává i skutečnost, že Německo i přes dlouholeté příznivé mezinárodní podmínky nedospělo k demokracii vlastním vývojem, ale demokracie byla do jeho státního systému vnesena z vnějšku, vítěznými západními mocnostmi, zejména Spojenými státy.

Jedním z největších přínosů atlantické aliance bylo jednak ukončení staré evropské mocenské politiky a dále skutečnost, že americká přítomnost umožnila dosažení stabilní mocenské rovnováhy mezi někdejšími protivníky. Odchod Spojených států z Evropy a zrušení Aliance by velmi pravděpodobně znamenalo cestu k dalšímu tříštění evropského politického spektra, dokonce i západní Evropy, včetně možného posílení tendencí k novému nacionalismu, a tedy faktický konec nastoupeného kurzu k evropskému sjednocení. Tento závěr se zdaleka netýká pouze problematiky bezpečnosti.

Na druhé straně lze očekávat, že *Spojené státy budou v budoucnu stále více posuzovat míru své angažovanosti v otázkách evropské bezpečnosti podle toho, kolik odpovědnosti jsou Evropané ochotni a schopni převzít sami.* Proto je mj. nezbytné dále posilovat spolupráci se všemi orgány a organizacemi, které mohou přinést svůj vklad k posílení celoevropské bezpečnosti.

Česká republika a evropská bezpečnost

V teoretické rovině jsou diskutovány dvě základní varianty zajištění vnější bezpečnosti České republiky:

A/ Podíl ČR na vytvoření systému kolektivní bezpečnosti v euroatlantické oblasti.

B/ Integrace ČR do evropských a euroatlantických struktur (EU/ZEU, NATO).

A) Tato varianta je chápána jako konečný cíl bezpečnostní politiky zainteresovaných států. K jeho postupné realizaci v podstatě směřují i jednotlivé kroky NATO (v rámci probíhajících změn) i OBSE (úsilí vytvořit tzv. Bezpečnostní model pro 21. století).

Tento systém nelze vytvořit bez fungujících národních systémů obrany účastnických států, vojenskou složku by měly tvořit silné společné ozbrojené síly, hrazené z jednotlivých národních příspěvků. Je přitom reálný předpoklad, že při jeho tvorbě budou uplatněny především standardy platné v Severoatlantické alianci.

B) Česká vláda vidí záruku bezpečnosti státu v našem členství v Severoatlantické alianci. Vstup Čech do Aliance chápe jako uzavření kruhu logiky našeho „návratu do Evropy“

v tom smyslu, že NATO a EU je symbolem naší příslušnosti k západoevropskému civilizačnímu prostoru a že tedy bez bezpečnostní integrace by tato vazba nebyla úplná. Severoatlantická aliance je v tomto pojetí nejen garantem bezpečnosti a stability, ale také symbolem prostoru společně sdílených hodnot, jako jsou svoboda, demokracie a volný trh, které je ochotna a schopna vytvářet a bránit.

Při snahách o co nejrychlejší přijetí do NATO je přitom nutno mít na paměti, že účast v aktivitách v rámci NACC a programu PfP je sice nesmírně důležitá zejména v oblasti posilování vzájemné důvěry, ale současně ji nelze zaměňovat s již jakýmsi skutečným rozšiřováním Aliance. Může být prostředkem k vytvoření počátečních vztahů, nicméně *případné členství je otázkou politickou, o které rozhodnou příslušné orgány NATO a jeho suverénní státy*. A dále, že při rozšiřování Aliance upřednostňuje tyto zásady (z jednání Nizozemské atlantické komise, březen 1995):

- ◆ **Kolektivní obrana** - tzn., že noví členové musí být připraveni nejen „brát“ ve smyslu vyžadovat pomoc, ale i „dávat“, tj. přinést svůj odpovídající vklad k bezpečnosti celé Aliance i jednotlivých jejích členů.
- ◆ **Demokracie** - tzn., že noví členové musí podporovat nosné ideály Aliance, tj. demokracii, lidská práva, respektování suverenity a hranic, svobodné podnikání a civilní kontrolu ozbrojených sil.
- ◆ **Konsenzus** - tzn. možnost nesouhlasit a současně ochota tvrdě pracovat pro dosažení jednomyslnosti.
- ◆ **Kooperativní bezpečnost** - tzn., že armády nových členů musejí být schopny součinnosti s armádami NATO. Znamená to otevření národních plánů obrany a rozpočtů i práci směrem ke kompatibilitě.

Česká republika již jasně deklarovala svou vůli podílet se na odpovědnosti za udržení evropské bezpečnosti ve výše uvedeném smyslu, zbývá pouze otázka, kdy budeme skutečně schopni toto odhodlání naplnit konkrétním obsahem. Navíc, při rozhodování o vstupu do NATO je třeba i pečlivě zvažovat otázku nákladů, které bude tento krok vyžadovat a které dosud nebyly vyčísleny ani odhadnuty.

V této souvislosti je třeba si opět uvědomit i skutečnost, že bezpečnost nemá pouze vojenskou dimenzi, ale mj. i *dimenzi hospodářskou*. Pro ČR jako pro kterýkoliv jiný malý stát ve střední Evropě platí, že pro její sebeurčení a nezávislost má vojenská síla pouze marginální význam. Vůči západním demokraciím je zbytečná a vůči případným agresorům je nedostatečná.

Proto vedle logického požadavku na „úspornou“ bezpečnostní politiku a hledání efektivní „minimální obrany“, která by odpovídala nové kvalitě možných rizik a ohrožení a přitom by byla přiměřená ekonomickým možnostem ČR, je neméně důležité i *dosažení hospodářské bezpečnosti v rámci Evropské unie*. Na podporu tohoto tvrzení lze uvést, že vzhledem k současnému i předpokládanému vývoji zejména v Evropě, směřujícímu k postupné integraci, je *bezpečnost a nezávislost střední Evropy předdefinována spíše ekonomicky než vojensky*.